

Vlnka, Jaroslav

Kvintisencie Slobodovho hrdinu zo Strateného raja

In: *Středoevropský areál ve vnitřních souvislostech : (česko-slovensko-maďarské reflexe)*. Pospíšil, Ivo (editor); Šaur, Josef (editor). 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2010, pp. [261]-264

ISBN 978-80-210-5300-7

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/133536>

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Jaroslav VLNKA

Kvintisencie Slobodovho hrdinu zo Strateného raja

Podľa Rortyho jestvujú dva druhy autorov. Metafyzici, ktorí nepochybujú o sebe a zmysle vlastného poslania a života. A ironici, ktorých konzervatívna spoločnosť alebo konformná väčšina odsúva na svoj okraj (Rorty, 1995, s. 89–107). Niektorí spisovatelia z *generácie 56*, či prozaici menej výrazných generácií debutujúci počas normalizácie a *perestrojky*, vo svojej tvorbe nezriedka tematizovali tento životný údel. Autoštylizácia do úlohy spoločenského outsidera v literárnom diele bola veľmi produktívna. Postava outsidera, neuznaného génia, inteligentného čudáka vtedy poskytovala dostatočné alibi na slobodné vyjadrenie názoru k spoločensky háklivým otázkam. Slobodov skrachovaný filozof Urban Chromý z románu *Narcis*, alkoholik Jano Biely z prózy *Stratený raj* alebo scenárista z románu *Rozum*, Mitanov Ivan Mráz z novely *Patagónia*, Hlatkého Jaroslav Sutner z prózy *História vecí*, Juščákov Člopo Lompa z novely *V očiach soľ*, a im podobní, stelesnili typ produktívneho outsidera, ktorý predstavoval „*individuum nadpriemerne citlivé a vnímavé*“ (Mederová, 1989, s. 39) a o to viac osamotené. Na tohto produktívneho outsidera výraznejšie nadviazali mladí prozaici až v druhej polovici 90. rokov. Kým v tematickej výstavbe diel autorov mladej generácie sa po roku 1989 presadzovali skôr antihrdinovia, outsideri kriminálneho typu, ktorým kraľoval Ráč z Pišťankovho románu *Rivers of Babylon*, v prózach Ballu alebo Petra Macsovského už nachádzame postavy outsiderov intelektuálneho typu, ktorí sa oddeľujú od spoločenského priemeru nadpriemerným myslením, senzibilitou a kreativitou. Dostalo sa im vzdelania a majú neobmedzené možnosti. Napriek tomu odmietajú šance a heroizujú svoju výnimočnosť. Trpia adaptačným komplexom, nevedia alebo nechcú sa zaradiť. Ich odlišnosť je mierou nedostatkov a duchovnej skazečnosti spoločnosti (Vlnka, 2008, s. 136–142).

Uvažovať o protagonistovi Slobodovho románu *Stratený raj* ako outsiderovi je možné v kontexte doby, ale aj v súvislostiach celého autorovho diela, ktoré tvorí „relatívne homogénny, takmer refrénovite koncipovaný celok“ (Prušková, 2001, s. 11). Čítanie Slobodovej prózy nasycuje zistenie ustavičného pokračovania a zhmotňuje určitú schému, ktorá sa ohlasuje viacerými retrospektívami, modifikáciami, ktoré často ohraničujú horizont vlastnej zažitej skúsenosti autora. Typ Slobodovho hrdinu v próze *Stratený raj* (1983) je výrazne autobiograficky motivovaný a súčasne vychádza z klasického typu neuznaného génia alebo nadaného čudáka, ktorý bol pomerne frekventovaným protagonistom slovenskej prózy 80. rokov.

Slobodov hrdina má spravidla možnosť voľby aj schopnosti zrealizovať ambiciózne plány avšak za cenu prijatia kompromisov, na ktoré reaguje gestom vzdoru, ktorý v konečnom dôsledku zaznie ako bezradný výkrik jednotlivca voči spoločenskému systému a konvenciám. Toto gesto vzdoru sa po rôzne dlhých útrapách, počas ktorých je protagonista nútený zotrvať pozíciu, ktorá je hlboko pod jeho rozumové schopnosti a zručnosti, postupne mení na akt opätovného prijatia spoločenských pravidiel.

V románe *Stratený raj* ide priamo o proces resocializácie protagonistu asi 50 ročného vedúceho pracovníka Jana Bieleho, pacienta protialkoholického liečebne, ktorý sa spája so vznešenou predstavou manželstva a túžbou začať žiť normálny život. Samozrejme aj v tomto prípade sa spája resocializačný proces s „procesom sebatvorby“ (Prušková, 1994, s. 38). Avšak minulosť tohto problematického individua už nie je sémanticky zvýraznená ako v predchádzajúcej tvorbe Rudolfa Slobodu, autor o minulosti svojho hrdinu ponúka iba minimum všeobecných informácií: „*Volá sa Jano Biely a je jedným z masy vedúcich pracovníkov našej republiky. Má školy a absolvoval i školenia, ale o tom nebudeme veľa hovoriť, pretože dnes je u nás vedúcich pracovníkov veľa a ne jeden by sa tej funkcie najradšej vzdal, len kedy mu niekto povedal, že odísť z funkcie nie je zrada na lude. Jano Biely nemá rodinu, a tak sa jeho alkoholizmus mohol klasicky rozvinúť do takého stavu, že vyhľadal lekára*“ (s. 7). Naopak, Sloboda zdôrazňuje momentálne rozpoloženie Jana Bieleho ako spoločenského outsidera: „*nepôsobil dojomom solidného, tobôž nie dôležitého vedúceho, skôr pôsobil dojomom starého študenta, povlača, bohéma*“ (s. 8). Takisto upriamuje pozornosť na Bieleho vytrvalé hľadačstvo „strateného raja“, ktoré v štruktúre románu nadobúda konkretizáciu v pripravovanej svadbe Jana s partnerkou Júliou, ktorej minulosť je rovnako znejasnená ako tá jeho.

Autorovým zámerom je tiež využiť symbolickú hodnotu mien protagonistov Ján Biely, Júlia, doktor psychológ Jung, Ďatlík, Durák a vytvoriť alúziu na archetypálny príbeh o hľadaní strateného raja v podmienkach súdobej spoločenskej reality. V kvintisenciách tohto zámeru majú mená vysokú výpovednú hodnotu, Biely predstavuje človeka, ktorý znovu začína s čistým štítom a do jeho osudu, sa zrazu ako *femme fatale* vpisuje žena so shakespearovsky voleným menom Júlia a jeho vieru v lepšiu a usporiadanejší život posilňuje premyslená terapia doktora Jun-

Kvintisencie Slobodovho hrdinu zo Strateného raja

ga avšak krehké rozhodnutie skoncovať so zhýralým životom nahľadáva apatický kolega z liečebne Ďatlík.

Rudolf Sloboda naozaj autenticky vykresľuje pacientov protialkoholickej liečebne. Pred čitateľom defilujú prototypy rôznych skrachovaných existencií a zlomených ľudí, ktorí majú rozdielnu šancu aj chuť opätovne sa zaradiť do spoločnosti. Tieto typické postavičky reprezentujú rôzne profesie, vekové kategórie a druhy závislosti, ale nevzbudzujú poľutovanie ani pocit zhnusenía. Jediné, čo udivuje, je dokumentárna presnosť a vecnosť ich umeleckého stvárnenia.

Práve vďaka snahe evokovať hodnoverné prostredie cieľavedomej liečby v harmonickej atmosfére úprimnej snahy o prevýchovu jednotlivca stráca výrazovú silu autorov filozofický rozlet a sympatický zámer devalvovať dobové tendencii idealizovať podobné miesta prevýchovy aj sklony celej spoločnosti zabezpečiť blaho každého občana.

Autora zaujíma samotný fenomén nového vstupu do života, spojeného s konkrétnymi plánmi a celkom praktickými predsavzatiami podstatne viac ako analýza problematického prežívania vo vedomí hrdinu. Ide teda aj o „*problémy s človekom*“ z hľadiska súdobej spoločnosti (Zajac, 1970, s. 22). Spočiatku je v diele síce prítomná typicky „slobodovská“ tendencia vtlačiť do myslenia hlavnej postavy autobiograficky motivované pochybnosti, pocit existenčného ohrozenia: „*Po prednáška doľahla na Bieleho hrozná depresia. Už nerozmýšľal o odchode, už rozmýšľal o tom, že musí prestať žiť Či nie je celkom zbytočným, znivočeným človekom? Na jeho miesto môže nastúpiť zdravý človek, ktorý si prácu vykoná aj s radosťou, aj dobre*“ (s. 33). Tieto chmáry sa postupne rozplynú fixáciou na ušľachtilý cieľ aj v konfrontácii zo skúsenosťou iných pacientov.

Pochybnosti Sloboda postupom času kladie úst vedľajších postáv. Pochybnosti sú čoraz viac externé a pôsobia ako púšenie, protagonista ich vníma ako mentálne prekážky na svojej ceste k uzdraveniu: „*Ďatlík povedal: Kto už raz musí uvažovať o tom, oženit sa či neoženit, mať deti či nemať, je nenormálny. Normálnemu človeku ani na um nepríde zisťovať, prečo chce mať deti alebo nechce. To nám naše vzdelanie vnuklo predstavu o našej výnimočnosti. Neveríme svetu. A preto nemôžeme ani myslieť na budúcnosť. Musíme piť. Jano povedal: Možno keď prestaneme piť, začneme inak rozmýšľať*“ (s. 43–44). Autor tak vyplavuje na povrch a postupne oddeľuje od protagonistu Jana Bieleho všetky nebezpečné myšlienky, ktoré ho predtým ohrozovali a rozožierali zvnútra.

Sloboda svoj príbeh buduje oveľa koncentrovanejšie ako bolo pre neho dovtedy zvykom. Výsledkom jeho úsilia je takmer exemplum, ktoré znamená súhrn zovšeobecneného pohľadu na život s detailnejším rozpracovaním osudov jednotlivých postáv a obzvlášť protagonistu Jana Bieleho. Uplatnením vševedúceho rozprávača sa Slobodovi darí vyvolať u čitateľa dojem priameho účastníka, pretože je evidentné, že dianie v príbehu vníma zo zážitkovej perspektívy postavy, ktorá nesie stopy autobiografickej štylizácie.

Práve táto autorská stratégia je predpokladom dôveryhodnosti úsilia ľudského individua z okraja spoločnosti o riešenia mravných, sociálnych a osobných tráum. Pričom ide o úsilie, ktoré sa rodí v konkrétnom čase, priestore a systéme, vyrastá z ontologickej neistoty a nenápadne volá po obnove spoločnosti ako celku.

Literatúra:

- MADEROVA, Ivica: Próza písaná potichučky, hovoriaca nahlas . Dotyky, roč. 1, 1989, č. 9, s. 38.
- PRUŠKOVÁ, Zora: Rudolf Sloboda. Bratislava, Kalligram 2001. ISBN 80-7149-395-3.
- PRUŠKOVÁ, Zora: Keď si tak spomeniem na šesťdesiate roky... Bratislava, Proxy 1994. ISBN 80-88746-03-5.
- RORTY, Richard: Puť pragmatizmu. In: Eco, Umberto – Rorty, Richard – Culler, Jonathan – Brooke-Roseová, Christine: Interpretacia a nadinterpretacia. Bratislava, Archa 1995, s. 89–107. ISBN80-7115-080-0.
- SLOBODA, Rudolf: Stratený raj. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1983.
- VLNKA, Jaroslav: Premeny outsiderstva v Koleničovej tvorbe 90. rokov. In: Pody outsiderstva v umeleckej literatúre (Zborník z vedeckej konferencie). Banská Bystrica, www.fhv.umb.sk/app/index.php?ID=2170. ISBN 978-80-8083-578-1.
- ZAJAC, Peter: Od provizória k tvorbe. Slovenské pohľady, 1970, č. 9, s. 21–29.